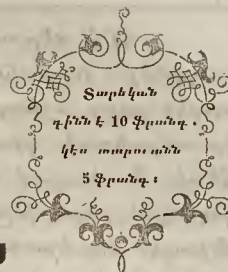

ԵՌՌՌՍ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 7.

1859

Բ. ՀԱՏԱՐ

ԳՈՆՐԱՏ ԿԱՏԱՐԱՐ

Թ.

Ֆրանսիացի:

Առջև անգամն էր որ Հենրիկոսին ձին իր տիրոջը մտրակն ղգաց, որովհետեւ սովորաբար իր տէրը միշտ գլխով էր. երիվարը ցատկեց եւ այնպէս կը վաղէր, որ կարծես թէ հեծեալին երեսը մըրը կայոյղ հով մը կը զարնէր: Հենրիկոսին տեսած ձիաւորը վատ եղանակաւ չբռնուելու համար կեցաւ որ կէրոյ՝ Ռապէտտինի դուռնէն էր:

«Կայսրուհւոյն աղնուական պահապանը, հոս ի՞նչ կը փրնտուէր: Դուրս արքունեաց կը վերաբերէր եւ հոս թփերու ու մացառներու մէջ գործը չունէր, ըսաւ Ռատէպոնն եւ յայտնի կ'երեւար թէ երիտասարդին գէմ նեղացած է: Երիտասարդն ալ՝ առաւօտանց կանուխ՝ արեւուն ծագելու ատեն՝ իր ատենին՝ Ասիէնէ ժամերով հեռու տեղ տեսնելով քիչ չը զարմացաւ:

«Օտրմանալու բան մը չկայ, ըսաւ Հենրիկոս ծիծաղելով եւ խօսքը չիմանալու զարնելով. «Նաեւ արքունեաց մէջ ալ կրնայ անգին փոքրէք մը կորսուել, եւ կիզէլային անձնապահի մը վայելուչ բան է որ փրնտուելու ելէ»:

«Աս գործքիս համար քու գալդ հարկաւոր չէր, կրկնեց Կէրոյ: «Արդէն ես ան ճամբուն վրայ եմ, ես կը փրնտուեմ: Դուռն ետ դարձիր եւ քու տիկինդ զնիզէլա միտիմարէ, եւ ապահովցուր զինքն որ մարգարիտն ես ետ կը դարձնեմ. ապա թէ ոչ զինանշանս ես իմ ձեռքս կը փշրեմ»:

«Ստոյգ է տէր՝ որ քու նախանձդ գովութեան արժանի է, բայց չորս աչքեր աւելի աղէկ կը տեսնեն քան թէ երկուքը, անոր համար թոյլ տուր ինծի որ քեզի ընկերանամ:

— Ուրեմն արդէն գիտես որ . . . :

— Որ ասոր մէջ խարդախութիւն կամ թէ ըսեմ նենգութիւն մը կայ. զոր բաւական պայծառ կը տեսնեմ: Բայց դուռն ստուգիւ պիտի դիտնաս, որովհետեւ քու հաւատարիմ մարդիկներէդ երկուքը՝ զԱգնէս իշխանուհին Մագդաղենեայ վանքը կը տանէին: Բայց հոն կայսեր դուստրը ոչ տեսնող եւ ոչ ալ վրան բան մը լսող եղած է:

— Իմ մարդիկներէս երկուքը կը տանէին . . . գուցէ պէտք էին տանիլ պիտի ըսես չէ թէ կը տանէին:

— Ուրեմն ի՞նչ ըսել կ'ուզես, ի՞նչ է աս խօսքերուն տարբերութիւնը:

— Հատ տարբերութիւն կայ: Թէ որ իմ մարդիկներս կայսեր դուստրը Մագդաղենեայ վանքը տարած ըլլային, առաւօտանց կանուխ, արեւուն առջի ճառագայթից մէջ, դուռն զիս դժուարաւ աս ճամբուն վրայ կը գտնէիր: Բայց դժբախտութեամբ՝ բաղմու՝ թեան մէջէն անցած ատեննին՝ իշխանուհին անակնկալ իմ մարդիկներուս ձեռքէն յափշտակուած է որովհետեւ իմիներս տեսեր են՝ որ երկու դիմակաւորեալ մարդիկ յանկարծ զիշխանուհին ձիու մը վրայ հանելով փախչելու սկսեր են եւ ճամբու վրայ ուրիշ ձիաւորներ ալ իրենց ընկերացեր են:

«Ուրեմն նենգութիւնը կատարեալ իմացայ», գոչեց Հենրիկոս, որուն պտերը բարկութենէն կարմրեցած էին, «եւ աս գործքիս մէջ զարմանալին ան է, որ դուռն մինակուկ, այնչափ յանդուգն աւաղակաց ձեռքէն զանի պիտի փրկես»:

— Ա՛նմիտ, արդէն իմ ամէն զգուշութիւններս եւ բռնելու ճամբաս յառաջունէ մտածուած եւ կարգաւորուած է. անոր համար կրնաս միտիմարեալ տուն դառնալ եւ ըսածներս կիզէլային պատմել:

— Ուստէպոնն, կոմս իմ՝ գէշ տեղ մ'առնուր, իմ հետաքրքրութիւնս այնչափ աւելցուցիր որ պէտք եմ քեզի աղաչել որ ինծի թոյլ տաս իմ երիվարս ալ քու երիվարիդ քովէն մղելու:

«Չանձրացուցիչ, միմայ Ռատէպոնն մօրուքին տակէն, ետքը նորէն Հենրիկոսին դառնալով ըսաւ. «Թէ որ ի շնորհս կայսերական ընտանեաց կուռոյ մը պիտի հանդիպիմ նէ, ես բաւական ջօրաւոր եմ, բայց թէ որ օգնութեան կարօտութիւն ալ ունիմ նէ, անմօրուս մէկու մ'օգնականութիւնը բնաւ չեմ ընդունիր»:

— Ո՛հ. Տէր ասպետ ինք զինքդ այնչափ մի բարձրացնեն: Բազում կներովս ու սրովս իմ ինչ ըլլալս արդէն բոլոր աշխարհք ճանչցաւ. ո՛վ որ աս բանիս կը տարակուսի, դիմացս ելլէ եւ փորձենք. եւ որովհետեւ ես խօսքով կռուիլը չեմ սիրեր, անոր համար կամ ըրած թշնամանքդ աս վայրկենիս մէջ անմիջապէս ետ կ'առնուս եւ կամ գործքովդ կը ցուցնես թէ ես դեռ անմօրուս տղայ մըն եմ եւ անկարող, ինչպէս որ դուն քու թշնամանալից խօսքերովդ համարեցար:

Ռատէպոռնին երեսին գոյնը նետեց եւ որովհետեւ ոչ քաջասրտութիւն ոչ զօրութիւն ունէր եւ ոչ ալ յաջողակութիւն մը, ազնուական թիկնապահին յանդիմանութիւնը կը լքելու պարտաւորեցաւ: Երեսները կնճռելով լռեց: Հենրիկոս ալ սրտմոռութեամբ սկսած խօսքին վերջ մը տալը պատշաճ սեպեց:

Հենրիկոս զՌատէպոռն չէր կրնար կրել եւ աս գործողութիւնը միայն բնական չէր, այլ ուրիշ պատճառներ ալ կային, այսինքն Ռոպերթէն, Հելմոնս դքսէն եւ ֆիլիթէն լծայնէն անոր վրայ լսածները: Հենրիկոս աս լսածները մտածելով անոր քովէն կը ձիավարէր:

«Երբոր երկուքն ալ միատեղ անտառէն դուրս ելլելով դաշտի մը վրայէն կը ձիավարէին, որուն վրան արեգական ճառագայթները կիզէին ջերմութիւն կ'արձակէին» «Ո՛հ, ինչ խիստ տաք է», կ'ըսէր Հենրիկոս, բայց աւելի ինք իրեն կը խօսէր քան թէ Ռատէպոռնին: Հենրիկոս ծանր սաղաւարտը գլխէն վար առաւ եւ ձիուն թամբին վրայ անցուց:

Երիտասարդը՝ բաց գլխուն քրտինքը սրբած տեսնը, Ռատէպոռն անոր մօտեցաւ եւ բարեկամաբար ծիծաղելով, հեզուկ եղանակաւ մ'ըսաւ «Մեծ խոհեմութիւն կ'ընէք, գլուխներնէդ աս ծանր բեռը վերցնելով, պէտք էք նաեւ ան շղթայն ալ հանել»,:

«Պատճառ», հարցուց Հենրիկոս դաժանութեամբ Ռատէպոռնին նայելով, որ հիմակ յանկարծ անանկ բարեկամացած էր, իբր թէ մէջերնին բնաւ անհաճոյ խօսակցութիւն մ'անցած չըլլար:

«Ինչ պիտի ըլլայ, դուք իսկ կ'ըսէիք թէ օդը խիստ եւ նեղացուցիչ տաք ըլլայ, եւ բաց ասկէ շղթան ձեր շքեղ օձիքը (սարիս) կը փառատէ եւ կ'աղտոտէ: Եւ որովհետեւ երիտասարդներն իրենց հագուստին մաքրութեան ու վայելչութեանը մեծապէս փայլ կը տանին, անոր համար օձիքնիդ վնասելու կամ ծակելու ըլլայ՝ վրանիդ արատ մը կրնայ գալ. ինչ կ'ընեն մարդիկ երբոր Էկիսհայմի գտեալը պատառատուն օձիքով տեսնելու ըլլան»,:

«Ինչ մը չէն ըսեր թէ որ խոհեմ են, իսկ թէ որ պարզամիտ են» ան ատեն կրնան ուղածնին ըսել: Ընկերնիս զբոստէն դատելը, շատ անգամ ծուռ եղրակացութիւն յառաջ կը բերէ»,:

«Դա է, ինչպէս կ'ուզէք անանկ ըրէք, ես զձեզ արտաքայ կարգի քրտնելու նեղութենէն ազատել կ'ուզէի»,:

Հենրիկոս կը զարմանար թէ ինչպէս Վերոյ՝ քիչ մ'առաջ մէջերնին անցած բանին վրայ ան աստիճանի պզտիկ իյնալէն ետքն՝ իր ամբարտաւանութիւնն ասանկ շուտով խոնարհեցնելով բարեկամական վարմանց դարձաւ, բայց մտքէն ձախող խորհուրդ մը չէր անցընէր եւ մինչեւ որ աս հարթ եւ դաշտային ճամբան ընդնալով ժայռերու վար կ'ախուած զանգուածներով խոր տեղ մը հասան նէ, առջեւէն կը ձիավարէր, եւ կը քննէր որ առջեւէն տապալած ծառերէ կամ ժայռերէ ճամբանին գոցուելով, անցքերնին անկարելի ընող բան մը չ'ըլլայ:

Երանտաժուտ Ռատէպոռնը՝ չար ոգւոյ մը պէս կը ծիծաղէր եւ ինք իրեն մտածելով՝ աս իր խորհրդոցն արգելք եղող երիտասարդն՝ որպիսի եղանակաւ եւ իցէ մէջ տեղէն վերցնելու դարաններ կը շինէր, անոր համար արագ կը ձիավարէր՝ եւ օդոյն խիստ տաք ըլլալուն վրայ միմալով՝ իր ծանր սուրը իբր թէ կ'ախուած ըլլալով իրեն ծանրութիւն տայ, առաւ եւ խաչաձեւ ձիուն համետին վրայ դրաւ, եւ մի եւ նոյն ատեն ձիուն սանձը աջ ծնկան վրայ հաստատեց:

«Դու շատ դար վար է», գոչեց Հենրիկոս եւ ձիուն սանձը բռնելով, կամաց կամաց՝ դէպ ի առուակ մը կ'իջնար որ անտառէ դուրս ելլելով եւ գայլախաղներու վրայէն անցնելով հոն եղած անդնդոյ մը մէջ կը վազէր: Հիմայ Ռատէպոռն Հենրիկոսին շատ մօտեցած էր՝ եւ կամացուկ մը խոշոր սուրը պատեանէն քաշեց եւ պատեանը թփի մը վրայ նետեց եւ արեգական ճառագայթներէն աչքը շարժելու չափ փայլող զէնքն երկու ձեռքը վեր վերցնելով՝ երիտասարդին անսաղաւարտ գլխուն իջնցնելով զանի ջախջախել կ'ուզէր, բայց սպանիչ հարուածն իջնալէն յառաջ, Հենրիկոս՝ որ Ռատէպոռնին ամէն շարժմունքներն իր յղկուած պողպատէ սաղաւարտին վրայէն հայելոյ պէս կը տեսնէր, գլուխը ծուռ եւ իր ձին դէպ ի մէկ կողմ քաշեց՝ որով իր հակառակորդին հետ պատերազմելու աղէկ դիմքի մը մէջ մտաւ: Պողպատիկ սուրն օդը պատռելով իջած ատենը՝ Հենրիկոս իր ձին զգուշացուց, Ռատէպոռնին բոլոր զօրութիւնը պարապի ելլելով՝ ոտքն ասպատանէն դուրս ելաւ ինքն ալ գլխի վրայ գետինը թաւալեցաւ. ձին սարսափելով ետեւի ոտքը կից զարկած ատենը ողորմելոյն կրծոցը հանդիպեցաւ՝ եւ ականջները խցան, աչքը չէր տեսներ եւ բերնէն արիւն կու գար:

Հենրիկոս անմիջապէս ձիէն վար ցատկեց եւ բոլոր զօրութեամբը կէս մը մեռեալ դուքսը ոտք հանելու կը ջանար. բայց ողորմելին կաւէ արձանի մը պէս նորէն գետինն ինկաւ՝ այնպէս որ երիտասարդը կարծեց թէ հոգին կ'աւանդէ: Ձիւքն սպաննել ուղղին ձեռքէն եկած օգնութիւնն ընելով զանի փրկելու համար առուակին քովը տարաւ եւ զով ջրով քուլքն ու երակը շփեց եւ կամաց կամաց խնւրը գլուխը բերաւ:

Ռատէպոռն աչքը բացաւ եւ տեսնելով որ եւ

րիտասարդն՝ որուն ետեւէն հարուածով մը գլուխը ջախջախել կ'ուզէր, մեծ փութով զինքը դարմանելու զբաղած է, առջի անգամ իր մէջն ամօթոյ եւ զղջման զգածմունքը մ'եկաւ, եւ զգացած ցաւերէն՝ համարելով որ մահուան մօտ ըլլայ, իր միտքը դրած նենգութիւնը խոստովանելով կը կարծէր որ մինչեւ հիմակ ըրած բիւր եղեռնագործութիւններն ալ կրնայ քաւել: Ռատէպոուն զղջման եկած չարագործի մը պէս հիմայ կ'աղաչէր եւ կ'ըսէր «Ո՛հ. բարի երիտասարդ, արժանի չեմ որ քու անմեղ ձեռքդ իմ մեռնելու մօտ եղած գլուխս բռնես. ես՝ զքեզ իմ ժառանգս կը կացուցանեմ, կ'աղաչեմ ներէ ինծի, ներէ ան գործքիս՝ զոր հիմայ քու վրագ փորձեցի»:

«Նրկինց ողորմութիւնը խնդրէ տէր ասպետ, պատասխանեց Հենրիկոս, «որ զքեզ ասանկ խստիւ պատժեց. ես քու ժառանգդ ըլլալ չեմ ուզեր, եւ ասոր համար ալ մի սրդողիւր. քու գործքդ որչափ ինծի կ'երեւայ՝ հպարտութենէ մը յառաջ եկած է. դուն կ'ուզէիր զիս մէջ տեղէն բառնալ՝ որպէս զի իշխանուհին ազատած ըլլալու պարծանաց զուրիշ մասնակից չընես»:

Ռատէպոուն խօսեցաւ եւ պատասխան տուաւ, բայց Էկիսհայմի գտեալն անոր խօսքերէն բան մը չհասկըցաւ, բայց վերջապէս Աէրոյին խօսքերն աւելի որոշ ըլլալու սկսան, զորոնք Հենրիկոս սարսափով մը լսեց. ստոյգ է ուրիշներէն աս մարդուն վրայ նմանները լսած էր, բայց իրեն առասպել երեւցած էին. «Գիտցիր», ըսաւ Ռատէպոուն «որ նոյն իսկ ես զիշխանուհին աւազակաց մատնեցի: Գոնրատ կայսրը դրսէն դարձած եւ Գասէկարդն եւ իր գունդը փճացնելէն ի վեր, ինծի հետ արտաքոյ կարգի դժկամակութեամբ կը վարուէր եւ այնպէս կը համարէր որ անկէ ինծի յանձնուած գործքի մը մէջ զինքը խաբար ըլլա՞մ, կամ՝ նոյն գործքն այնպէս ըրած չըլլամ ինչպէս ինք հրամայած էր: Ես՝ օգոստափառին բարեկամութիւնը նորէն ձեռք բերելու եւ իրեն հաճոյական ծառայութիւն մ'ըրած գտնուելու համար, կ'ուզէի անոր դուստրը՝ իբր թէ աւազակաց ձեռքէն ազատելով՝ նորէն արքունիք դարձնել»:

«Ո՛հ. խօսէ, զրուցէ», գոչեց Հենրիկոս իր գլխի կամակութեանը հետ կռուելով. «Կայսեր դուստրն հիմակ ուր է»:

— Քաւարանը:

— Նրկինք օգնէ, օգնէ, դժբախտը խելքը կը կորսնցընէ, կը ցնորի: Բայց ստոյգ է որ աս վերքէն պիտի չմեռնի:

Ըս միթարութեան վրայ՝ թէ պիտի չմեռնի, Ռատէպոուն յուսալով որ նորէն կ'առողջանայ՝ հաւանքով զղջումս՝ զգոց՝ այսինքն կը համարէր թէ ինք անխո-

հեմութեամբ ինք զինքը մատնած ըլլայ եւ կը ցաւէր. անոր համար երիտասարդին սխալմունքը՝ թէ ինք կը ցնորի, յօգուտ իւր դործածել ուղեց եւ սկսաւ մտադրութեամբ ցնորական խօսքեր զրուցել: «Սրոյս պատենանը կըլլեցի, գլխուս վրայ ձիւթոյ կաթապ մը կ'եփես», կ'ըսէր եւ մատերը ստեղծելէն (հաճո՞ւ՞ն) պէս ուտել կ'ուզէր, եւ այնչափ խենթութեամբ խօսեցաւ որ երիտասարդը մինչեւ սկսաւ համարիլ թէ սրոյ հարուածն իջեցնելէն ալ յառաջ խելացնորութիւնը վրան ստուգիւ տիրած ըլլայ: Անոր համար անօրէն խաբարային վրայ ներքին ցաւակցութիւն մը զգաց, եւ զինքը՝ հիմայ գառնուկի մը պէս զգոնացած ձիուն վրայ բեռնաւորեց, եւ հոն մօտ երող տնակ մը տարաւ, որ հոն կամ հոգացուի ու բժշկուի, եւ կամ եթէ որ բժշկուին անհնար կ'ըլլայ քրիստոնէաբար մեռնելու օգնութեան հասնուի:

Հենրիկոս՝ աս գործողութիւնը լմնցնելէն ետքը գլուխը կախած, սքոյ մէջ ընկղմած, զգածմունքը թախծութեան եւ տատամսութեան աւար տուած՝ նոյն տնակէն ետ կը ձիավարէր, մէջ մ'ալ կարծես թէ վերէն ազդեցութիւն մ'եղաւ. որով միտքն ինկաւ՝ որ մերձակայ անտառի ետեւի կողմը ժայռերու հովտի մը մէջ, վատանուն գինետուն մը կայ՝ որուն դրան վերի կողմը կախուած տախտակին վրայ «Բաբա», խորհրդակց բառը կը կարդացուէր: Երիտասարդը կը մտածէր թէ Ռատէպոուն իրեն ի սկզբան ճշմարտութիւնն ըսած ըլլայ, ետքը որպէս զի ես իրեն սուտերուն հաւատք ընծայեմ, ըսածին վրայ զղջալով, խելացնորութեան դիմակն երեսն անցուց: Հենրիկոս բոլոր պատահածները սուր դիտողութեամբ մը քննելով ասանկ կը համարէր, եւ յոյսն՝ որ մարդկան բարեկամ մըն է, թէեւ ճամբան չհարկէր բայց քաղցը նեքթար մը կը մատուցանէ, մեր երիտասարդին սրտին մէջ նորէն արթննալով, մտաւրը զարկաւ ձիուն կուշտը եւ հովի արագութեամբ դէպ ի ան կողմերը թռաւ ուր որ ան «Բաբա», վատանուն գինետունը կը գտնուէր եւ աւազակաց եւ արբեցողաց յարկ մը կը մատուցանէր:

ԺԱ. Փրկող փողը:

() րուան դրողիւնը հանգչելու վրայ էր եւ երեկոյեան հանդարտութիւնը՝ մարդկան գործունէութեան խոնջութիւնը՝ հանգստեան դիմելու բաղձանքով մեղմացընելու վրայ էր երբոր Հենրիկոս երկայն ձիավարելէն ետքը թէ ինք եւ թէ երկվորը յոգնելով «Բաբա» գինետան առջին համետէն վար ցատկեց, եւ դունէն ներս գետնադատիկոնը մտաւ, ուր զինեալ մարդիկ, ըստ մեծի մասին գինով, կը վխտային:

Քնէն արթնցած տղայ մը, երազին մէջ օտարական եւ վայրենի մարդկան ընկերութեան մէջ գտնուելով սարսափմանէն սթափած ատեն՝ ինչ ուրախութիւն որ կը զգայ, նոյն ուրախութեամբ Ազնէս ազնուական թիկնապահին դունէն ներս մտնելը տեսնելով կ'ուրախանար եւ կը ծիծաղէր:

1) Նոյն ատենները Գերմանիայի մէջ մարդկան յափշտակութիւնն այնչափ յաճախ էր, որ մեծ պահոց սկիզբը խոստովանութեան գացող մարդկան՝ քահանային ըրած զանազան հարցուածոց մէջ աս ալ կար «Մարդ յափշտակեցի, եւս յափշտակեցի քոնէր եւս ինչ ծախեցի»:

Հենրիկոս յարգութեամբ ծնելով զինքը մեծա-
րեւէն ետքը, զինքը յանդգնութեամբ եւ թշնամա-
նալից աչք վերէն վար չափողներուն, յանուն իրիկ-
լա կայսրուհւոյն իմացուց որ երկրորդ առտու արեւը
ծագելէն յառաջ կայսեր դստեր հետ գէպի Յախէն
ետ պիտի դառնայ. որովհետեւ հրդեհը շնորհ էր,
եւ «բաց ասկէ», կ'ըսէր, «Ֆալցի քաղաքէն աստի
հեռանալը հարկաւոր բան մը չէր, որովհետեւ ան
գոյժը, թէ աւաղակները զիշխանուհին յափշտակել
ուզէին ու հրդեհին պատճառաւ ելած աղմկան մէջ,
իրենց մտացը մէջ դրածնին դիւրաւ յառաջ տանել
կարծածնին, անհիմն կը համարի»:

Լ'նվախ եւ քաջ Հենրիկոս՝ կարելի եղածին
չափ Ռատէպոնին պատիւը պահելու համար աս իրեն
հարկաւոր համարած սուտը խօսեցաւ, եւ ասով
միանգամայն իրեն մարդիկներն եղանակաւ մը հա-
մոզել ուղեց, որ իրենց գիտցածին չըսպասեն եւ ինք
իր նպատակին դիւրաւ հասնի:

Կէրոյին աստի ուշանալն ու Հենրիկոսին յայ-
տնի խռովութիւնն եւ անոր արեամբ բծաւորած
զգեստներն, Կէրոյին մարդիկներն տատանութեան
մէջ խոթեցին, կայսրուհւոյն հրամանն ալ զիրենք
վախցուցած էր, որովհետեւ աղէկ գիտէին որ Գոն-
րատ աս եղածներն իմանալու ըլլար ամենուն ալ կա-
տարածը մահ էր. բայց ի վերայ այս ամենայնի ար-
տաքուստ վախ չցուցողին եւ անոնց մէջէն յան-
գրգռագոյն մ'ասանկ խօսեցաւ: «Մենք ըստ հրամանի
Ռատէպոնն դքսոյն լեռներն, դաշտերն ու անդունդ-
ներն անցնելով, կարծես թէ արեգական հետ երկրին
բոլորտիքը պարտիլ կ'ուզէինք, զիշխանուհին կը տա-
նէինք, մէյ մ'ալ աւաղակները վրայ հասան եւ զանի
յափշտակեցին, մենք ամենայն ճգամբ ասոնց ետեւէն
վազելով հասանք եւ առինք, բայց հրամաննիս ան է
որ զանի միայն դքսոյն ձեռքը յանձնենք»:

«Ինչպէս եղաւ Իշխանուհի», հարցուց Հենրի-
կոս Ագնէսին դառնալով: Որուն վրայ ասի պատաս-
խանց թէ իր գիտցածն ալ ուրիշներէն է, թէ զինք
յափշտակել կ'ուզէին եղեր, բայց ինք այսպիսի բան
նշմարած կամ զգացած չէր. ինք ըստ Ռատէ-
պոնին կամաց եւ անոր տուած երկու հոգւովը
Մագդալենայ վանքը կը տարուէր, բայց բազմու-
թեան մէջ աս երկուքը զինք կորսնցուցին, ասոր
վրան ուրիշներն եկան եւ մի եւ նոյն պատճառաւ իբր
թէ զինք հրդեհին վախէն աղատել ուզէն, անմիջա-
պէս ձիու մը վրայ հեծուցին եւ առին փախան:
Աս ամէն բան այնպիսի արագութեամբ եղաւ որ իրեն
եւ ոչ մտածելու կամ եղածը քննելու ժամանակ
մնաց. մէյ մ'ալ յանկարծ ետեւէն հալածելու եւ
պատերազմի գրգռելու աղաղակներ լսուցան. իրեն
ընկերացողներն որ մինչեւ հիմակ եւ ոչ բերանին
բացած էին այլ լուծեամբ ճամբանին յառաջ կը տա-
նէին, հիմայ ճամբէն խոտորեցան եւ թփերու ու ծա-
ռերու մէջէն աներեւոյթ եղան, եւ ան մարդիկներն
որոնց մէջն որ հիմայ կը գտնուէր, զինքը շրջապա-

տելով հոս բերած եւ ըսած էին թէ աւաղակներն
զքեզ յափշտակել կ'ուզէին:

Հենրիկոս՝ իշխանուհւոյն տուած տեղեկութեան
համար շնորհակալ ըլլալով, եւ իր զգածմունքը ժո-
ղովելով, առջի ըսածը նորէն կրկնեց թէ կայսրուհւոյն
հրամանն է որ առաւօտը ծագելու սկսածին պէս իշ-
խանուհւոյն հետ Ֆալցի քաղաքը պիտի դառնայ:

«Թէ որ իրիկլա կայսրուհին», պատասխանեց
բազմութեան մէջէն ուրիշ մը «իրօք քեզի յանձնած
է որ զիշխանուհին առնուս տանիս, պէտք է որ ձեռքդ
նաեւ յանձնարարութեան թողլով մ'ալ տուած ըլլայ,
որովհետեւ իրիկլա կարծածէր աւելի խոհեմ է. եւ
առանց ամենայն եղանակաւ մտածելու գործ չ'տեսնուի»:

«Օյս տղայ կը կարծէք, կամ տղու հետ կը
վարուիք», գոչեց Հենրիկոս բարկութեամբ, եւ աս
տաքութեան մէջ՝ ինչ որ յառաջ ծածկել կ'ուզէր
հիմակ երեւան հանեց:

Հիմակ ամէնքն ստուգել կը վախնային, եւ ընե-
լիքնին մտածելու համար ամէնքն ալ կրակարանին
քովն որուն վրայ կաթսայ մը կ'եռար հանդարտ նըս-
տեցան: Նոյն միջոցին մէջ Հենրիկոս պանդոկապե-
տուհւոյն յանձնեց որ իշխանուհւոյն համար աղէկ
անկողին պատրաստէ: Եւ երբոր Ագնէս պատրաս-
տուած խուցը մտաւ, Հենրիկոս իբր պահապան, սուրը
քաշեց եւ խցին դրան սեւաքիւն վրայ կը սպասէր,
այնպէս որ ներս մտնելու յանդգնող մը միայն իր
դիակին վրայ կոխելով կարող պիտի ըլլար:

Ինչպէս որ մարդիկը կը տեսնէին որ աս եղանա-
կաւ դրամով զիշխանուհին փոփոխելու յոյս մը չկար,
որովհետեւ իսկզբան երիտասարդին ներս մտնելովն
ուռնեցած այլալուծեան մէջ իմացուցած էին թէ իշ-
խանուհին հոն իր ապահով տեղն հասած է. զանի
առնուլ եւ ալ աւելի յառաջ երթալ եւ ան քաջա-
սիրտ երիտասարդն հոն թողուլ՝ ընելու բաներնին
չէր, անոր համար որոշեցին որ իրենց գործքին ար-
գելք եղողն սպաննեն, եւ կը սպասէին որ վար իջնայ
եւ վրան յարձակին. աս գործողութիւնը վերն ընել
չէին ուղեր, որովհետեւ կը վախնային որ իշխանուհին
աղմկէն կ'արթննայ եւ իրենք ալ կը մատնուին:

Իսկ քաջասիրտ եւ խոհեմ Հենրիկոս իր տե-
ղէն չէր շարժեր: Աստուած զիս հոս բերաւ, կը մտա-
ծէր, պէտք է որ իմ հաւատարիմ պահպանութիւնս
ընեմ:

Իսկ թէ որ, կը մտածէր Հենրիկոս, Ռատէ-
պոնին չերեւնալն անոր մտածմանց անյաջող գացած
ըլլալու եղբակացութիւնն յառաջ բերելով, անոնք
բռնութեամբ զիշխանուհին դուրս հանեն եւ դրամոց
մեծ գումարի դիմացը տալ ուզելու ըլլան, որով
միայն աղատութիւնը կարելի ըլլայ, Ինչպէս եւ ո՞վ
կրնայ հատուցանել: Հենրիկոս ասանկ կը մտածէր եւ
յայտնի կը տեսնէր որ ան բազմութիւնը զինքն աս
կեցած տեղէն հեռացնել կ'ուզէն: Անոր համար մեծ
զգուշութեամբ, ոտից մատանցը վրայ քալելով կա-
մացուկ մը վար իջաւ, եւ մութ տեղը կենալով պա-

տի ճեղքի մը մեջէն գինետան սրահը կը նայէր, որուն դուռը՝ սրահին մէջ տիրող խեղդիչ տաքութեան համար քիչ մը բաց թող տուած էին: Ռատէպոնցիք նստած էին, եւ Հենրիկոս որովհետեւ Վիզէլային կամայն համաձայն օտար լեզուներու մէջ կրթութեամբ էր նաեւ իտալերէնն ալ կը հասկընար, ասով ճշդիւ իմացաւ թէ ինչ որ ինք կը կասկածէր ստոյգ է եղեր, այսինքն թէ անոնք գիշեր ատեն զինքն սպաննել կ'ուզէն եղեր:

«Միայն կը վախնամ որ», կ'ըսէր մէկը «պատանին ետեւէն օգնութեան նեցուկ մ'ունենայ որով զինքը չենք կրնար յաղթահարել, ապա թէ ոչ խենթ եղած կ'ըլլար ինք առանձին մեղի դէմ ելլելու»: Ոմանք աս խօսքին հաւանականութեանը միտում կը ցուցնէին, իսկ ուրիշներն ալ կը համարէին թէ երկուստեքով թիւնն ու տաքարիւնութիւնը բաւական խոհեմ չ'ըլլար, անոր համար մենք փուռ կասկածներով արիւններնուս մէջ երկիւղ խաղցընելով, մօքերնիս չնախապաշարենք: Անոր կռնակի կողմանէ նեցուկ մ'ունենալու նշան մը դեռ տեսած չենք, անոր համար կէս գիշերուան մօտ երբ ամենքը քուն մտած կ'ըլլան զանի կը բռնենք բերանը լաթով մը կը խցենք եւ դուրս տեղ մը տանելով բանը կը լընցնենք եւ մէջ տեղէն կը բառնանք: Ոմանք մտածելով թիւնը կռնքին կը ցընցէին, բայց մեծագոյն մասն երկայն մտածելէն ետքն աս արիւնային յատակագծին հաւանութիւննին տուին:

Ուստի օգնութիւն կրնայ ըլլալ. ինչպէս կըրնամ աղատիլ, ինք իրեն կը հարցնէր Հենրիկոս եւ կը մտածէր, բայց իր անշարժութեանը մէջ կը յարատեւէր եւ պատին ետեւը կը մնար: Մէյ մ'ալ հեռուէն ժայռերու հովտէն յանկարծ, որոտման ձայն մը լսուեցաւ, եւ անտառին վրայէն խիստ մըրիկ մ'ելաւ: Կինետան սրահին մէջ ժողուած բազմութիւնը, թէ եւ իրենց արիւնային յատակագիծը չենած ատենն ինչ վախերնին արտաքուստ չէին ցուցնէր, բայց հիմայ չար խղճմտանաց երկիւղն արտաքուստ ալ երեւալու սկսաւ: Քանի անգամ որ փայլատական կապոյտ սպիտակ լոյսը գինետան պատուհանէն ներս կը զարնէր, գինովները երեսնին խաչ մը կը հանէին, իսկ զարհուրելի որոտում մը թնդացած ատեն այնպէս կը կծկէին որ կարծես թէ երկնային հուր մը գլուխնին կը զարնէր:

Պէտքը շարունակուի:

ԾԱՂԱՐ ՄԵՍԿՈՐԲԵՐՆ

Բ. ԱՐՄԱՏ ԾԱՂԻԿՆԵՐ

Βυγασδαη/η/ (Phlox.)

Բայածաղիկը իր ողորմածեւ եւ հինգտերեւ բաժակով, եղեգնածեւ ծաղիկի պսակով, եւ անհասարակ երկայնութեամբ փուռոյ անթներով կը զոնազանի: Ասոր գրեթէ ամէն տեսակներն ալ Հիւսիսային Ամերիկայէն եկած են եւ ըստ մեծի մասին շատ գեղեցիկ են, եւ ձմեռ

ուր բայ օդի տակ ալ կը մնան, մշակութիւնն ալ դիւրին է, որովհետեւ ամէն տեսակ հողի մէջ կը բուսնին, եւ արմատին ածելովը կը բաժնուին եւ կը բազմացուն: Բայց գլխաւորաբար քիչ մը խոնաւ եւ պարարտ հողի մէջ աւելի աղէկ յառաջ կու գան, եւ ամէն 2—3 տարին մէյ մը պէտք է փոխադրել, ասոնցմէ միայն քանի մը հատին վրայ՝ ձմեռը թեթեւ եղանակաւ մը ծածկելու է: Իբր ընձանակի ծաղիկ՝ կրնան սառամանիքէն ազատ ամէն խցի մէջ ալ պահուիլ:

Արածայր Բ. (P. acuminata). Ծաղիկաւ ժամանակը Յունիս, Յուլիս: Տունը 4—5 ոտնաչափ բարձրութիւն ունի. ձողունները անկիւնաւոր են, տերեւները սրածայր, իսկ վերի տերեւները, կամ ծաղիկն տակիններն՝ աւելի սրածեւ են. ծաղիկները կառկարմիր՝ սկաւառակի ձեւով իրարու քով շարուած խաղաղի ողկուղի կը նմանին: Պարտէզներու առ հասարակ մեծ զարդ մըն է, եւ արմատները բաժնելով կը բազմանայ. ձմեռը պէտք է ծածկել:

Աարդինեան Բ. (P. Carolina). Աւգոստոսէն մինչեւ աշուն: 2—3 ոտնաչափ բարձրութիւն, եւ քիչ մը մազոտ յողուններ, փայլուն եւ նիզակածեւ տերեւներ, եւ մանուշակագոյն կարմիր, կամ շուշանագոյն՝ սկաւառակի ձեւով ծաղիկ փնջեր ունի: Չմեռը պէտք է ծածկուիլ, եւ վերինին պէս բազմացուիլ:

Ողորկ Բ. (P. Glaberrima). ձմեռը բայ տեղ դիմացող. Յունիսէն — Աւգոստոս ծաղկող. 1—2 ոտնաչափ բարձր է, իսկ ծաղիկը վերիններուն պէս:

Արատաւոր Բ. (P. maculata) ձմեռը բայ տեղ դիմացող. Աւգոստոսէն — Սեպտեմբեր ծաղկող: 3 ոտնաչափ բարձր խորաւարդառ ու ծիրանեգոյն բիծերով յողուններ եւ մանուշակի զարնող կարմրագոյն ծաղիկ փնջեր ունի:

Իրգածեւ Բ. (P. pyramidalis) բայ տեղ դիմացող: Տունը անմաղ է: Յողունները կանգուն, կլոր եւ կարմրագոյն պղտիկ պզտիկ բծերով. ծաղիկը վերիններուն պէս, բայց աւելի ազուր: Խիստ ձմեռուան ատենը ծածկելու է:

Անուշահոտ Բ. (P. suaveolens) 2—3 ոտնաչափ բարձր անկով, եւ վերիններուն նման բայց ճերմակ եւ անուշահոտ ծաղկով:

Անհասարակ տերեւով Բ. (P. undulata) 2—3 ոտք բարձրութիւն ունի, եւ վերիններուն ձեւով բայց տեղայն մանուշակագոյն ծաղկով կը ծաղիկ: — Աս ծաղիկն տեսակները խիստ շատ են եւ գրեթէ ամէն ալ գեղեցիկ. բայց ամէն մէկուն վրայ խօսիլ, մեր անձուկ թերթերուն համար խիստ երկայն ըլլալով առաւելու դժ կ'ըլլանք եւ ասով արմատ ծաղիկներուն վերջ կու տանք:

ԱՍՏԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ

Գիտաաղբաց վրայ համաժողով տեսութիւն մը:

(Ա. Եր. տես թիւ 5. 6.)

Առջի դիտաւորաց վրայ քանի մը հետաքրքրական բաներ ալ պատմենք:

1618ին երեւցած գիտաւորին պոչն անանկ երկայն էր, որ գլուխն երկնից մէջտեղն եղած ատեն պոչին մէկ մասը դեռ հորիզոնէն վար էր: Ծանօթ է որ աս գիտաւորը 30ամեայ պատերազմի նախադաշակը կը համարէին:

Նոյնպէս 1680ին երեւցածն ալ մեծ վախ տարածեց. Աս գիտաւորն՝ որ Նոյեմբերի 4ին Գոպուրկի մէջ Բիրն անուամբ մէկը գտաւ, ածող շարժմամբ մը գէպ ի արեգակը կը յառաջանար, եւ Նոյեմբերին վերջերը ամէն օր 5 աստիճան կ'ընէր, եւ Գեկտեմբերի սկիզբը՝ անոր հետ մի եւ նոյն լայնութեան մէջ էր: Գեկտ. 22ին արեգական մէկալ կողմն անցաւ, եւ նոյն ատեն պոչը 70 աստիճանի երկայնութիւն եւ մեծագոյն լայնութիւն մ'ունէր, արեգական մանեղաւ ատեն գլուխն ալ հորիզոնէն վար իջած ատեն, պոչը բոլոր գիշեր տեսանելի կ'ըլլար:

1796ին տեսնուածը 40 աստիճան երկայն պոչ մ'ունէր:

Ասկէ ետքը 1807ին, 1811ին եւ 1835ին երեւցած գիտաւորաց, գուցէ մեր յարգոյ ընթերցողաց շատն աւանատեո է, եւ ի մասնաւորի 1811ին երեւցածն երեւելի է: Բայց անցեալ տարուան Սեպտեմբերի մէջ երեւցածը, ամենէն յառաջ՝ 1858ին Յունիսի 2ին Ֆիորենցայի Տոնագի աստեղագէտը գտաւ եւ անոր անուամբը Տոնագեան կոչուեցաւ: Ի սկզբանն ոչ ոք կը հաւատար որ Տոնագեան գիտաւորն այսպիսի մեծութեան մը պիտի հասնի, ինչպէս որ Հոկտեմբերի մէջ տեսանք: Այնպէս կը կարծուէր որ առ ալ ան տեսակ փոքր աստեղաց վերաբերի, որոնցմէ՝ ամէն 10—15 օրուան մէջ մէկ հաս կը գտնուի: Տոնագիին առ գիտաւորը տեսնելէն քանի մը շաբաթ յառաջ Ամերիկա գիտաւոր մը տեսնուած էր, բայց ինք կը հաստատէր եւ կը ցուցնէր թէ իր գտածն՝ Ամերիկա տեսնուածին հետ նոյն չէ: Աս աստեղ աղօտ լուսէն եւ գանգաղ շարժմանէն կը հետեւցնէին թէ երկրէն արտաքոյ կարգի հեռու ըլլայ: Բայց երթալով մօտեցաւ ու ածեցաւ, այնպէս որ նախ եւ առաջ Ազոտոտիկն վերջը իրեն ապագայ բռնելու ճամբան կրցան հաշուել: Սեպտեմբերին վերջը իր պոչը $2\frac{1}{2}$ աստիճանի երկայնութիւն մ'ունէր եւ իր կուարը պզտիկ եւ ուր եղններով սկաւառակի մը պէս կ'երեւար: Սեպտեմբերին 15—17 կուան այնպիսի պայծառութեան ու մեծութեան հասած էր որ Արուսեկին շատ կը նմանէր: Պոչին հակառակ կողմը, կուսէն՝ թեթեւ լուսոյ փունչ մ'ելլելու պէս կ'երեւար, որուն ամենամեծ երկայնութիւնը, կուսին առանցքէն աւելի մեծ չէր: Գարձեալ առ փնջին երկու կողմը կիսալուսնի ձեւով գուրս ցրցում մ'ալ կ'երեւար, որ պոչին ամէն մէկ մասէն աւելի լուսաւոր էր:

Սեպտեմբերի 17էն ետքը, գիտակով՝ գլխուն եւ կուսին վրայ մեծ փոփոխութիւններ կ'երեւային: Դաւեւ գիտաւորին գլխուն արտաքին եղբրն ինչպէս նաեւ պոչին ձախ կողմը ճառագայթաբձակ պայծառութիւն մը կը ստանար: Իւ որովհետեւ առ երկնային մարմինը երթալով երկրին ու արեգական կը մօտենար, առ երկու պատճառաց համար պէտք էր որ թէ պայծառանար եւ թէ ածէր:

Հրապարակեալ թէ եւ անձիզ հաշուին համեմատ, գիտաւորը նոյն ամսոյն 22ին երկրէն 12 միլիոն մղոն, իսկ արեգակէն $12\frac{3}{4}$ միլիոն մղոն հեռու էր, ուրեմն մեզմէ այնչափ հեռու էր որչափ արեգակէն: Աս յիշեալ գիշերը՝ աստեղ պոչը 7 կամ 8 աստիճան կրնար համարուիլ, որով իր մեծութիւնն առ նուազն 2 միլիոն մղոն պիտի ըլլայ:

Հետեւեալ օրերու մէջ աստղը Մեծ արջ աստեղատան մէջէն ճամբան յառաջ տարաւ: 28ին Պարոլոսի սիրտ, անուամբ ծանօթ աստեղ տակն հասաւ, ետքը ա-

րեւմտեան կողմը դանտած առաջին աստիճանի Արկուս-րոսի աստեղ կողմը քայլեց, որուն ձգտերն էր Հոկտ. 5ին: Գիտաւորին առ գիշերը աստեղիւ ամէն գիտողաց միայն անջնջելի պիտի մնայ, որովհետեւ առ դրից մէջ կարծես թէ երկու լուսաւորներն իրարու լուսոյն պայծառութեան հետ մրցելու մէջ էին: Ֆիորենցային ծանօթ եղած գոթայի կարմիր տան մէջ, գիտաւորին առ գիշերը՝ գիտակով ուրիշներուն ալ կը ցուցնէին, եւ ասկէ եկած մուտքը յօգուտ աղքատ ընտանեաց կը գործածէին: Իսկ Անթ-վերպիայի մէջ անգղիացի մի զանազան գիտաւորներով, մայր եկեղեցւոյն գրմէթին վրայ ելաւ եւ հոն հանգարտ գիտելու համար ժամը 5էն մինչեւ 8ը նստեցաւ:

Ի սկզբան՝ երկրին միայն հիւսիսային կիսին մէջ տեսանելի էր, ետքը բոլոր Իւրոպա եւ Աֆրիկէին եւ Ամերիկային մեծագոյն մասին մէջ: Բայց Հոկտ. 11էն ետքը երբոր երկնից հասարակածը մտաւ, երկրին բոլոր բնակչացը՝ մէկ բեւեռէն մինչեւ մէկալ տեսանելի եղաւ: Մի եւ նոյն ատեն սկսաւ նուազիլ եւ Հոկտ. 16ին պզտիկնալ, ինչպէս որ Սեպտեմբերի կէսին եղած էր: Աստեղագիտաց կարծեալը համեմատ առի անկէ յառաջ եկաւ, վասն զի գիտաւորը մեզմէ հեռացած էր. մենք ասոր գէմ գնել չենք ուզեր. բայց թէ որ Միւնստերի Հայդ ուսուցիչը կը կարծէր թէ գիտաւորը հարաւային գիտամոյնէրու մէջ մինչեւ Փետրուար կրնար տեսնուիլ ըլլալ, աստեղիւ ան մոռցած էր լսելու թէ նոյն աստղն առչափ ատեն ալ ապրելու ըլլար, նոյն ատենը՝ արեգակէն պայծառ օրերու մէջ՝ երկնից վրայ գտնուելով ալ գիտողութեան պիտի պրծէր:

Ամենէն մեծ պայծառութեան հասած օրը Հոկտ. 4էն մինչեւ 6 էր: Արեւադարձից՝ շագիկն ազատ երկնից վրայ պոչն այնչափ երկայն ատեն տեսանելի կ'ըլլար որ արեւմուտքէն բոլորովին մանեկէն քիչ մը ետքը, արեւելքէն նորէն կը ծագէր. եւ մի եւ նոյն ատեն շատերուն տուած ծանօթութեան նայելով, երկնից վրայ ուրիշ երկու գիտաւորներ ալ կային, որոնց պոչին երկայնութիւնը Տոնագեան գիտաւորին պոչին $\frac{1}{3}$ ին չափ էին: Հայդ՝ առ գիտաւորին պոչին երկայնութիւնը մեր կողմերը Հոկտ. 6ին 36 աստիճան գտաւ: Բայց զանազան ատեն զանազան երկայնութիւն տուաւ, ամսոյն 8ին՝ 32 էր, 9ին՝ 30, 10ին՝ 29, 11ին՝ 28 աստիճան. 12ին նորէն ածեցաւ եւ 35 եղաւ, որուն մեկնութիւն մը չկրցաւ արուիլ:

Ասոր շրջանին ժամանակը Լնտոնի աստեղագէտը քանի մը հարիւր տարի կը համարէին, Պերլինինները 1050 տարի, Վիեննայի Պր. Լէօվի 2500 տարի:

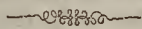
Մի եւ նոյն ատեն՝ երկնից վրան առ մեծ գիտաւորէն զատ ուրիշ մ'ալ երեւցաւ, որ պզտիկ ըլլալուն համար միայն գիտակով տեսանելի էր: Ասոր ձեւը բոլորակ էր, եւ Հոկտ. 18ին Պեգասոսին մէջն էր:

Ա Ձ Գ Ա Յ Ի Ն

Միջայէլ Գրիգոր Սիմոնովիչ Լէմպերկի Հայոց նոր-ընտիր Աբբեպիսկոպոսը Փետրուարի վերջերը Վիեննա դալով նոյն ամսոյն 28ին Փրանկիսկոս Յովսէփ Աւստրիայի մեծափառ կայսրմէ առանձին ունկնդրութեան ընդունուեցաւ, եւ ըստ աւստրիական օրինաց հանգիսի եւ առանձին արարողութեամբ մեծափառ կայսեր հաւատարմու-

թեան երգումը բաւ: Արդիւնքաւ եկեղեցւոյ իշխանը կա-
րեւոր գործոց համար մէկ քանի որ մայրաքաղաքս ան-
յղնեղէն ետքն իր աթոռը Լեւոնի կալիւնիայի մայրաքա-
ղաքը դարձաւ:

Հունգարիայի Հայագիւ կալուածատէրներէն Պետ-
տրայի մեծատունն եւ մեծանուն Վոլիտայ Բարաշնի աղ-
նուականն իր հայրենասիրական արդեանցը համար Աւս-
տրիայի մեծամիառ կայսրմէ Կոմսութեան աստիճանի բար-
ձրացաւ: Ասոր վրայ Ալեքսանդր Փետրուարի 18ին
պաշտօնական մասին մէջ այսպէս կը գրէ. «Մեծամիառ
առաքելական կայսրն իր ձեռնագրով ասորագրած հրո-
վարտարով Պետտրայի կալուածատէր Վոլիտայ Բարաշն-
եան ազնուականը, ճանչնալով անոր արտաքին կարգի
արդիւնատը եւ հայրենասիրական գործքերը՝ աւստրիա-
կան կայսրութեան կոմսութեան աստիճանի բարձրացը-
նելու հաճեցաւ: Բարաշնեան բարձրապատիւ կոմսին
ընդունած այս նոր պատիւն՝ անշուշտ մեր Հայ ազգին նոր
ուրախութեան առիթ մըն է, մանաւանդ որ այս բարձ-
րաստիճան պատիւը բոլոր Աւստրիայի Հայագիւեաց մէջէն
միայն ինքը կը կրէ: Բարձրապատիւ կոմսին կուրծքը քա-
հանայապետական Բրիտանի կարգին ասպետական խա-
չովն ալ զարդարուած է:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՑ ԵՒ ԱՐՈՒՆԵՍՏԻՑ

Գծադրութեան արուեստ (dessin):

Աս արուեստը կը սորվեցնէ, երեսի մը վրայ, զոր օրինակ
թղթի վրայ, մարմնոյ մը՝ ինչպէս տան, ծառի կամ անձի մը
կերպարանքը գծագրել:

Կրկին տեսակ գծագրել կայ: Մէկուն մէջ ուզուած մար-
մնները չափելու որոշեալ գործիքներ կը գործածուին, որպէս
զի երկրաչափութեան կանոնաց համաձայն ծրագիր մը կարող
ըլլայ հասնել: Իսկ մէկային մէջ կը գործածուին միայն մատիտ,
գրիչ եւ այլն, աչաց չափակցութեան համաձայն՝ մարմնոյ մը
կերպարանքը հանելու համար:

Առջի կերպ գծագրելը գլխաւորաբար ճարտարապետու-
թեան մէջ գործածական է, շէնքերու ծրագիրներ հանելու հա-
մար. բայց նոյնը՝ նաեւ ուրիշ ամէն տեսակ ճարտարութեանց
ու արուեստներու մէջ ալ կը գործածուի, գործավարաց իրի
մը չափը կամ ծրագիրը տալու համար, որպէս զի անոնց համա-
ձայն շինեն:

Երկրորդ տեսակը, այս ինքն աղատ գծագրելն ան առեն
կը գործածուի, երբոր մաթեմատիկական ճշդութիւն չի պահան-
ջուիր, մանաւանդ երբ որ վայրանկար, կենդանի կամ մարդ կը
գծագրուի, որովհետեւ նոյն իսկ թէ անօգուտ ու թէ գծուար
ալ է աս առարկաները երկրաչափական ճշդութեամբ գծագրելու:

Աս վերջի տեսակ գծագրութիւնը մեզի նաեւ մեծ գուար-
քիւ ժամանակուան մէջ հաւնած տեղերնու ծրագիրն առնե-
լու, կամ տեղը մը եւ կամ վայրանկար կամ դաշտանկար մը
եւ այլն գծագրելու: Նաեւ կրնանք աս արուեստի միջնորդու-
թեամբ սիրած անձերնու պատկերն առնել, անոնց հեռաւո-
րութեան ատեն իրենց տեսութիւնը վայելելու համար:

Աս գծագրութեան երկու տեսակն ալ իրարու կ'օգնեն:
Առջի կերպ գծագրութիւնը կը գործածենք տեղւոյ մը հեռա-
նկարը ճիշդ երևցնելու համար ու շուք տալու մէջ. երկրորդ
կերպը շատ անգամ՝ երկրաչափական յատակագրութեան մէջ կը
գործածուի, երբ որ կ'ուզուի ծառ մը կամ ուրիշ նման առար-
կաներ յատակագրին վրայ առնուիլ: Շատ աղէկ է անոր հա-
մար երկու տեսակն ալ գիտնալ: Հասարակօրէն գծագրութիւն
կ'ըսուի նէ, աղատ գծագրելուն երկրորդ տեսակը կ'իմացուի:

Գծագրութիւն սորվելու համար լաւագոյն է նախ եւ
յառաջ երկրաչափական գծագրութիւնը սորվիլ. երկրաչափա-
կան գործեաց տուփն ու սանդուղ (պոլիկցուած մշնաչափ)
գործածելով. վերջէն սկսիլ վարպետէն առած օրինակներն ընդ-
օրինակել, դիւրիններէն դէպ ի գծուարինները յառաջ երթա-
լով: Երբ որ երկայնքամանակեայ կրթութեամբ ալ հաստատուն
վարժութիւն կ'ունեցուի, ան առեն գաճէ շինուած արձաններու
կամ պատկերներու օրինակներ ու վերջէն մարդիկներ գծագրե-
լու կը սկսուի:

Թէպէտեւ կրնայ դիւրին բաները՝ մանաւանդ երկրանկար-
ներն ու ասոնց նմաններն առանց վարպետի սորվուիլ, բայց յա-
ռաջադիմութիւն ընելու համար, մանաւանդ դէպ զգծագրելու
համար հարկաւոր է վարպետ մ'ունենալ, որն որ մեր բնած պա-
կատութիւնները կը ցուցնէ ու մարդկային մարմնոյն ճիշդ չա-
փակցութեանց գիտութիւնը մեզի կը սորվեցնէ:

Ճիշդ չափակցութիւն ըսելով կ'իմացուի մարդու մար-
մնոյն առանձին մասերուն բաժանումն ու տարածութիւնը,
ինչպէս որ նկարչներէն ու պատկերահաններէն ընդհանրապէս
ընդունուած են: Ոմանք մարդու մարմնին ութը՝ իսկ ոմանք
ալ տասն կամ տասուերկու մասերու կը բաժնեն:

Մարդու գէպը չորս մաս կը բաժնուի: Առջի մասը կը
սկսի գլխուն գագաթէն մինչեւ մազերուն արմատը կամ մինչեւ
ճակատ. երկրորդն՝ ասկէց մինչեւ թիւն սկիզբը. երրորդն՝ ամ-
բողջ թիւթը, իսկ չորրորդը՝ մնացած մասէն մինչեւ ծնօտին վա-
րի մասը:

Մարդու գլուխ մը գծագրելու համար նախ եւ յառաջ
ձուածեւ գիծ մը կը քաշուի, որուն վրայ վերջէն գլուխը կը
գծագրուի:

Ասի գլուխ հանելու համար, իբրեւ չափ կ'առնուի վե-
րոյնշեալ գլխուն չորս մասին կէսը, եւ այս չափը համեմատա-
չափ (module) կ'առնուանուի:

Աչքը համեմատաչափ մը երկայնութիւն ունի. բիբը (ա-
չաց գնդակը) համեմատաչափ մը երրորդական մասը. արտեւա-
նուները վեցերորդական համեմատաչափ. իսկ ընթուկները կէս
համեմատաչափ վերին արտեւանանց ծայրէն հեռաւորութիւն
ունին:

Երկու աչաց մէջ, մէկ աչքի երկայնութեամբ միջոց մը
կայ: Կողմնակի գծագրուած աչք մը՝ բարձրութեան կողմանէ
շիտակ գծագրուած աչաց հետ նոյն համեմատութիւնը կամ
չափակցութիւնն ունի. բայց երկայնութիւնը միշտ կէս համե-
մատաչափ է:

Բիբը շիտակ կամ կողմնակի միշտ երկու համեմատաչափ
բարձրութիւն ու մէկ համեմատաչափ լայնութիւն ունի: Բթա-
փողերը (narine, առնաբէկ) ամէն մէկը կէս համեմատաչափ
բարձրութիւն ու մէկ երրորդական համեմատաչափ լայնութիւն
պիտ'որ ունենան:

Բերանը շիտակ գիբքի մէջ մէկ ու կէս համեմատաչափ
երկայն ու կէս համեմատաչափ բարձրութիւն ունի. կէս համե-
մատաչափ թիւթն վար է: Կողմնական գիբքի մէջ բերանը շի-
տակ գիբքի երկայնութեան կէսին չափ է:

Ականջները թիւթն պէս մի եւ նոյն բաժանումն ու եր-
կայնութիւնն ունին: Ըստ երկայնութեան երեք մաս կը բաժ-
նուի. միջին մասին մէջ կ'իյնայ ականջաց խողովը: Կողմնա-
կան գիբք մէջ՝ ականջին տեղը գիծերով կ'որոշուի ու գլխոյն
ըստ ամենայնի միջին վայրը կը բռնէ:

Մարդու ամբողջ մարմնը ութ երեսաց երկայնութեան
կը բաժնուի: Աս բաժանումն ամէն սկողը դիւրաւ կ'ըմբռնէ:
Առջի երեսաց կամ գլխու երկայնութիւնը գագաթէն մինչեւ
կզակ է. երկրորդը՝ կզակէն մինչեւ կուրծք. երրորդը՝ մինչեւ
պորտ, չորրորդը՝ աղքերաց կապուած տեղը. հինգերորդը՝ մինչեւ
աղքերաց կէսը. վեցերորդը՝ մինչեւ ծունկ. եօթներորդը՝ սրու-
նից մինչեւ կէսը. ութերորդը՝ մինչեւ ներքան: Տարածուած
բաղկաց երկայնութիւնը, մարմնոյն երկայնութեան հաւասար է:

Ոտուններն ու ձեռներն ու մէկ երեսաց երկայնութիւն
ունին: Աս չափն ալ դարձեալ չորս մասերու կը բաժնուի:

Ձեռաց առաջին մասը կը սկսի յօդուածքէն մինչեւ ափ,
երկրորդը՝ մինչեւ ցուցամատին արմատը. երրորդը՝ միջամատին
մինչեւ առաջին յօդուածք. չորրորդը՝ մինչեւ անոր ծայրը:

Ոտից առաջի մասը կը սկսի ներքանէն մինչեւ ոտքին ոսկրը. երկրորդը՝ մինչեւ ոտից կէտը. երրորդը՝ մատուցներուն արմատը. չորրորդը՝ մինչեւ ցուցամատին ծայրը:

Գծագրութեան արուեստը գլխաւորաբար նկարչութեան ու քանդակագործութեան մէջ կը գործածուի:

ՍԱՆՐԱՆՈՒՐԷ ԵՒ ԶՈՒՍՐՃԱՒԷ

Փոքր սխալմունք մը:

Ծանօթ է ամենուն որ Վաննալ Գաղղիացին գիւտ մը գտած է քիչ ծախքով մեռելները զմռսելու, եւ ապականութենէ պահելու համար: Վաննալ իր գաղտնիքը զանազան անձանց ծախեց: Լոնտոնի մէջ բժիշկ մը աս գաղտնիքը գնած էր, եւ ամենայն փութով ասոր ետեւէն կ'իյնար, եւ ամէն հիւանդաց իր թուղթը կը խաւրէր: Եւ որպէս զի բնաւ առիթ չկորսնցնէ եւ ո՛ր մեծատուն հիւանդ մը գտնուիլը ճշդիւ գիտնայ, մասնաւոր մարդիկներ ունէր որոնք իրեն լուրեր կը բերէին: Այս պատգամաւորներէն մէկը բժիշկին անգամ մ'իմացուց թէ Լորտ Ա. որ Օքսֆորտ մեծ ու շքեղ պալատ մ'ունի, հիւանդ է. եւ հաւանականաբար աս գիշեր պիտի մեռնի: Բժիշկն անմիջապէս թուղթը խաւրեց, եւ կը սպասէր. վրայէն ութ օր անցաւ. բայց իր մեծ զարմացմամբ տեսաւ որ ո՛չ որ կ'երեւայ:

"Լորտն արդեօք չմեռա՞ւ. պէտք է որ անձամբ քննեմ եւ տեղեկանամ", բերելով, սեւ թիկնոցը հագաւ ու ճամբայ ելաւ:

"Վերջապէս մեռա՞ւ", կը հարցընէր դռնապանուհին:

"Ո՛հ. մեռաւ, մեռաւ", պատասխանեց գլխաւորտ կնիկը:

"Խեղճ մարդն աս առտու մեռաւ":

"Շատ երկայն տեւեր է", կ'ըսէր բժիշկը. ետքը կնոջ դառնալով կը հարցընէր "դիւ անոր խուցը կրնա՞ս տանիլ":

Դռնապանուհին լայով հնազանդեցաւ, եւ բժիշկն անպիտան խուց մը տարաւ. ուր մարմինը անկողնոյ մը վրայ հանգած էր, որ բնաւ շքեղութիւն մը չունէր:

"Մարդիկներն ասանկ են", կ'ըսէր բժիշկն ինք իրեն:

"Լորտն իր ժառանգներուն ամէն մեկուն 10 հազար փ. սղեւ. ին տարեկան մուտք ձգեց, եւ մեռածին պէս մարմինն այսպէս ողորմելի խցի մը մէջ նետեր են: Աղէկ ըրեր եմ որ եկեր եմ, ապա թէ ոչ ստուգիւ չէին կանչեր":

Բժիշկն աս փիլիսոփայական խորհրդածութիւններն ընելով գործքի ձեռք զարկաւ եւ զմռսեց: Խորք տուն վազեց եւ քանի մը լրագրոց մէջ հետեւեալն հրատարակեց:

"Աշնուական Ա. Լորտը իր տան մէջ մեռաւ, եւ մեզի կը գրեն թէ իր անմիջիկաթ ընտանիքը հռչակաւոր Ա. բժիշկը կանչեր, եւ զղին Վաննալին գիւտին համաձայն զմռսել տուեր են":

Բժիշկը Լորտին տունը հաշիւն ալ խաւրեց եւ հետեւեալ օրն աս պատասխանն ընդունեցաւ:

"Տէր իմ, հիմալ չ'գիտցուիր թէ ո՞վ կը մեռնի եւ ո՞վ կ'ապրի: Ես աս բանին կենդանի ցոյց մըն եմ, թէ որ ինծի թող տուեալ է զիս աս եղանակաւ բացատրելու. որովհետեւ իմ մէջն պատահածն զգալովս ալ պէտք է որ գոյութեանս վրայ տարակուսիմ: Քանի մը օր յառաջ բժիշկս զիս կ'ապահովընէր՝ որ ես իմ ծանր հիւանդութենէս բոլորովին առողջացած ըլլամ. ես իր խօսքերուն հաւատցի, այսօր լրագրի մէջ կը կարդամ թէ մեռած եւ զմռսուած ըլլամ: Աս դժբախտ լուրը կը հաստատուի նաեւ ձեր ինծի խաւրած հաշուովն ալ, որով իզմէ իմ մարմինն զմռսելու համար 100 սղեւ. ին կը պահանջէր: Ասի մեծ գուժար մըն է, բայց որովհետեւ բանը եղեր ընկնէր է, չորհրդ ընէիք եւ հոս գայիք, որ իմ զմռսուելուս վրայ բերնէ բերան խօսիմք: Ընդունեցէք իմ խորին եւ այլն

Լորտ Ա.:

Անգղիացի Վաննալը՝ ինչպէս բնական է, աս նամակով խռովելով, ելաւ հանգուցելոյն գնաց, եւ հոս իր մեծ ցաւովն համոզեցաւ որ իր եռանդեանը մէջ դռնապանը զմռսեր է, որ իր տիրոջը հիւանդութեան ատեն, յանկարծական կաթուածէ մեռեր էր:

Երգեցող մուկ մը:

1843ին Լոնտոն երգեցող մուկ մը տեսնելու շարժման մէջ էր: Գերձակի մը կնիկն որ տան մը երկրորդ դասիկոնը կը բնակէր, բոլոր գիշեր թուշնոյ մը երգելը կը լսէր: Կարծելով որ իր դեղձանիկ թուշունն է, հետեւեալ գիշեր վանդակը պատուհանէն դուրս կ'սկսէր Բայց երգը բոլոր գիշերնորէն շարունակուեցաւ, եւ ձայնը առատաղին կողմանէ կու գար: Կնիկն որոգայթ մը լարեց՝ եւ քանի մը ժամէն երաժիշտը բռնուեցաւ եւ մուկ մըն էր, որ այնպէս աղուոր կ'երգէր՝ որ թուշնոյն երգածէն տարբերութիւն չունէր: Աս իր որոգայթին մէջն ալ երբեմն կ'երգէր, երբեմն կը լսէր, եւ երգած ատեն սրչափ որ արտաքուտ աղմուկ ըլլար՝ իր գիտցածը յառաջ կը տանէր: Ասոր տէրն՝ ընելու հարկաւորութիւն չկայ՝ աս մկան պատճառաւ մեծ հարստութիւն ստացաւ:

ՀՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

Հռոմայեցի հնութեանց թիւը, Գարբարայի մարմորէ փորուած Անաստայ շատ գեղեցիկ արձանով մ'ալ աւելցաւ, որ Մոզէլ գետին քով Պէրդրիկսի բաղանեաց մէջ փորուելով գտնուեցաւ: Իւս որովհետեւ Պէրդրիկսի՝ ինչ Հռոմայեցոց աւտներ շատ յաճախուած բաղնիք մըն էր, անոր համար շատ հաւանական է որ նոյն տեղերն աղէկ քննուելու ըլլայ ասոր նման ուրիշ առարկաներ ալ կը գտնուին:

ՎԻՃԱԿԱՆՔԻՆ

Գաղղիացոց նաւատորմին ներկայ միջակն հետեւեալն է. 151 Պտուտակաւոր շոգենաւ, 123 անուաւոր շոգենաւեր, 161 առագաստաւոր նաւեր, ընդ ամէնը 435 կտոր նաւ: Անգղիացիք՝ Գաղղիացոցմէ 200 պտուտակաւոր շոգենաւ աւելի, եւ 11 անուաւոր շոգենաւ նուազ ունին: Վերջինը ունի նաեւ 1 լողացող մարսիոց, 9 գնդակոծման նաւ, 4 հրասանից եւ 22 փոխադրութեան նաւեր եւ 131 թնդանօթ կրող նաւակներ: Գաղղիացոց շոգենաւաց մէջ, Անգղիացոցմէ աւելի՝ կան 7 եւռայարկ, 53 կրկնայարկ, 66 միայարկ, 32 կրկնակայմ, 8 փոքր նաւ:

Լոնտոնին բռնած անջրպետն է 121 անգղիական քառակուսի մըն, որուն բնակիչքը 2,800,000 է: Անցեալ տարի հասարակաց ցանկին մէջ 88,620 ծնունդ, եւ 68,882 մահ կը գրուէր: Թէ որ աս գումարէն մաս մը հանելու ըլլանք ծննդաւորած ծննդոց եւ գաղթականութեանց, միջինը առնելով՝ Լոնտոնին բնակչաց տարեկան աճումը 52,000 կրնանք համարել: Հասարակաց շէնքերու մէջ 10,004 հոգի, իսկ բռնական մահուամբ 1816 հոգի մեռած է: Փարիզի բնակչաց թիւը մինչեւ հիմալ 1,174,316 էր, բայց քաղաքը ընդարձակելու սկսելէն ետքը քաղքի մէջ բերուած հասարակութիւններով մէկտեղ 1,525,533ի ելաւ:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՏԻ

Քաղաքական նկատմամբ, աս անգամ ալ մեր Յ. ընթերցողաց, պատերազմ թէ խաղաղութիւն՝ որոշ լուր մը չէնք կրնար տալ: Բոլոր Էւրոպա հիմալ Ռուսաստանին ըրած առաջարկութեան վրան աչքը տնկած կը նայի, որ աս ամսոյն 17ին եկած ծանուցագրովը կ'առաջարկէ Աւստրիայի որ Խաւրիայի, եւ 1815ին գաշանց նկատմամբ ժողովք մ'ըլլայ, բայց կ'ըսէ նոյն ծանուցագրիւր, աս ժողովքը չէ թէ Փարիզ՝ այլ Էւրոպայի ուրիշ քաղքի մը մէջ: Գաղղիան ալ աս առաջարկութեան հաւանութիւն տալով՝ որոշուեցաւ որ ժողովքը Լոնտոնի մէջ ըլլայ: Հիմալ ամէն մարդ անհամբերութեամբ աս ժողովքին կը սպասէ:

Պատերազմի պատրաստութիւնները նոյն եղանակաւ յառաջ կ'երթան, ինչպէս վերջի թուեցնուած մէջ ակնարարած էինք: Սարտենիա մինչեւ հիմալ 150,000 հոգի զինաւորած է, որ իր բաղմամարդութեան նայելով աս թիւը խիստ շատ է: Սարտենիա՝ Ռուսին ըրած առաջարկութեան համեմատ ժողովքի մարդ պիտի չլսաւրէ, այլ նոյնը միայն հինգ մեծ տէրութեանց երեսփոխաններով պիտի ըլլայ: